

Innhold

1.0	Innledende del.....	3
1.1	Om handlingsplanen.....	4
1.2	Nasjonale føringer	4
1.3	Avgrensning.....	5
1.4	Begrepsavklaringer.....	5
1.4.1	Vold.....	5
1.4.2	Nærmere om kjønnslemlestelse	6
1.4.3	Nærmere om tvangsekteskap og ekstrem kontroll.....	6
1.4.4	Nærmere om æresrelatert vold	6
1.5	Meldeplikt og avvergingsplikt	6
2.0	Om vold i nære relasjoner.....	7
2.1	Om alkoholbruk og vold	7
2.2	Vold mot barn.....	7
2.3	Vold i parforhold	8
2.4	Vold mot mennesker i sårbare situasjoner og posisjoner.....	9
2.4.1	Graviditet.....	9
2.4.2	Nedsatt funksjonsevne	9
2.4.3	Utviklingshemming.....	9
2.4.4	Psykisk sykdom og rusmisbruk	10
2.4.5	Innvandrer- og flyktningebakgrunn.....	10
2.4.6	Alderdom.....	10
2.5	Justisdepartementets voldsmåling.....	11
3.0	Kommunens ansvar og oppgaver	12
3.1	Kommunens lovpålagt ansvar og oppgaver	12

3.1.1	Om barnevernets særlige ansvar og oppgaver	13
3.1.2.	Om Legevaktens særlige ansvar og oppgaver	13
3.2	Eksterne aktører med kommunal driftsavtale	14
3.2.1	Krisesentret for Bergen og omegn	14
3.2.2	Alternativ til vold	14
3.3	Eksterne aktører med kommunalt tilskudd.....	14
3.3.1	Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep i Hordaland (SMISO).....	15
3.3.2	Kirkens SOS Bjørgvin -krisetjeneste over telefon og internett.....	15
3.4	Vedtatte planer og strategier	15
4.0	Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017	17
4.1	Handlingsplanenes tiltak 1-19	18
4.1.1	Tiltak 1-3: Informasjon	18
4.1.2	Tiltak 4-11: Kunnskap og kompetansebygging.....	19
4.1.3	Tiltak 12-16: Tjeneste- og tiltaksutvikling.....	23
4.1.4	Tiltak 17-19: Koordinering og samarbeid	25
4.2	Økonomiske konsekvenser av handlingsplanenes tiltak.....	27
5.0	Status for tiltak vedtatt i «Handlingsplan mot vold mot kvinner og barn 2006-2009».	28

1.0 Innledende del

Byrådet arbeider for at Bergen skal være en trygg og attraktiv by for alle. All vold strider mot norsk lov og krenker grunnleggende menneskerettigheter. Vi vet at vold i nære relasjoner kan føre til alvorlige fysiske, psykologiske og sosiale problemer for de involverte, og i ytterste konsekvens tap av liv. Utøvelse av vold i nære relasjoner verken kan eller skal aksepteres.

De senere år har vold i nære relasjoner blitt viet økende oppmerksomhet. Gjennom forskning har vi fått mer kunnskap om voldens skadevirkninger både i forhold til enkeltindivid og samfunn. Lovendringer har bidratt til et skjerpet synt på straff. I dag blir bruk av vold i nære relasjoner ansett som en alvorlig kriminell handling som medfører straff etter straffeloven paragraf 219. (Se boks 1).

Samtidig har barns sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter blitt styrket gjennom blant annet inkorporering av FNs barnekonvensjon i norsk lov fra oktober 2003. Med dette følger en forpliktelse til å oppfylle alle konvensjonens krav. I følge konvensjonen har alle barn rett til å vokse opp i et hjem fritt for vold og overgrep. (Se boks 1).

I Norge har det over tid pågått en holdningsendring i synet på vold og særlig på bruk av vold som ledd i barneoppdragelsen. I samme periode har andelen i befolkningen med annen etnisk og kulturell bakgrunn, både fra vestlige og ikke-vestlige land, vært i kraftig vekst. For mange av disse familiene er det til dels svært utfordrende å tilpasse seg en ny kultur som kan være vesentlig forskjellig fra deres egen oppvekst og erfaringsbakgrunn. Ansatte i kommunens virksomheter må ha god kunnskap om de særlige utfordringene som følger med å komme fra en annen kulturell bakgrunn, og utvise sensitivitet i møte med både enkeltpersoner og familier.

Boks 1

Straffelovens § 219:

Den som ved å true, tvinge, begrense bevegelsesfriheten til, utøve vold mot eller på annen måte krenke, grovt eller gjentatt mishandler

- a) sin tidligere eller nåværende ektefelle eller samboer,
- b) sin eller tidligere eller nåværende ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,
- d) noen i sin husstand, eller
- e) noen i sin omsorg,

straffes med fengsel inntil 4 år.

Dersom mishandlingen er grov eller fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse, er straffen fengsel inntil 6 år.

FNs barnekonvensjon artikkel 19:

1. Partene skal treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnyttning, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.

2. Slike beskyttelsestiltak bør omfatte effektive prosedyrer for utforming av sosiale programmer som yter nødvendig støtte til barnet og til dem som har omsorgen for barnet, samt andre former for forebygging, påpeking, rapportering, viderehenvising, undersøkelse, behandling og oppfølging av tilfeller av barnemishandling som tidligere beskrevet og, om nødvendig, for rettslig oppfølging.

1.1 Om handlingsplanen

Handlingsplanen mot vold i nære relasjoner gjelder for Bergen kommune i perioden 2014-2017. I første del gjennomgås nasjonale føringer, avgrensning av handlingsplanens målgruppe samt definisjoner og sentrale begreper for vold i nære relasjoner. I andre del redegjøres det nærmere om vold i nære relasjoner med utgangspunkt i nasjonale planer og utredninger. I tredje del gjennomgås kommunens ansvar og oppgaver. I tillegg presenteres noen eksterne tjenester som enten har driftsavtale, eller mottar tilskudd fra kommunen. I fjerde og siste del presenteres byrådets forslag til tiltak mot vold i nære relasjoner for kommende planperiode.

Planen er en videreføring av Handlingsplan mot vold mot kvinner og barn (2006-2009) som er styrende for kommunens tjenesteutvikling og prioriteringer frem til ny plan vedtas av bystyret. Oversikt over status etter iverksetting av Handlingsplan mot vold mot kvinner og barn (2006-2009) følger som vedlegg til handlingsplanen.

Handlingsplanen berører ansvarsområdene til flere byrådsavdelinger. I planperioden skal det etableres et systematisk samarbeid mellom ansvarlige byrådsavdelinger for å sikre forankring og samordning av handlingsplanenes tiltak. Tiltakene vil bli fulgt opp gjennom egne statusrapporter. Første statusrapport vil bli lagt fram for bystyret i løpet av andre halvår 2015. Organisasjoner og grupper som er berørt av handlingsplanens tema vil bli trukket med i gjennomgang av status.

1.2 Nasjonale føringer

«Det handler om å leve», Stortingsmelding 15 (2012-2013) om forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner viser til at utfordringene fremover først og fremst knytter seg til kvaliteten på tjenestene innenfor de strukturene som allerede foreligger, og samarbeid og samordning innenfor og mellom tjenestene. I det videre arbeidet med å bekjempe vold i nære relasjoner vil det på nasjonalt plan rettes særlig oppmerksomhet mot forebygging og mer kunnskap.

Kommunens handlingsplan tar også utgangspunkt i følgende nasjonale planer og strategier:

- *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017)*. Planen inneholder totalt 45 tiltak knyttet til områdene forebygging og synliggjøring, kunnskap og kompetanse, hjelpe- og behandlingstilbudet, straffeforfølgning, og samarbeid og samordning. http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/planer/2013/et-liv-uten-vold.html?id=733697
- *Barndommen kommer ikke i reprise. Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017)*. Strategien inneholder totalt 42 tiltak og legger stor vekt på forebygging, tidlig innsats og samarbeid på tvers av tjenester. http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rapporter_planer/rapporter/2013/barndommen-kommer-ikke-i-reprise.html?id=744482
- *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)*. Planen inneholder totalt 22 tiltak knyttet til områdene forebygging, kompetanse og samordning, samt forskning og metodeutvikling. http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rapporter_planer/planer/2013/handlingsplan-mot-tvangsekteskap-2013-20.html?id=732759

1.3 Avgrensning

Vold i nære relasjoner er et begrep som rommer et stort felt. For Bergen kommunes handlingsplan er det valgt samme rammer som for regjeringens handlingsplan – «Et liv uten vold».

«Rammene for denne handlingsplanen er kvinner og menn som utsettes for eller er utøvere av vold i nære relasjoner. Handlingsplanen omfatter vold mot nåværende eller tidligere partner, både i likekjønnede og ulikekjønnede parforhold, uavhengig av etnisk bakgrunn og funksjonsevne. Også eldre og kvinner og menn som utsettes for vold fra partner, barn, barnebarn eller andre nære familiemedlemmer, omfattes.»

I tillegg vil Bergen kommunes handlingsplan omfatte vold mot barn i nære relasjoner, inkludert barn som er vitne til vold. Handlingsplanen omfatter også temaene kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og alvorlige begrensninger av unges frihet.

Handlingsplanen omhandler ikke andre typer vold som mobbing og digitale krenkelser og/eller trusler på nett og sosiale medier. Planer og strategier for kvalitetsutvikling, tidlig innsats og utvikling av gode læringsmiljø, skal sammen med kommunens øvrige planverk ivareta disse temaene. (Se boks 4 for oversikt over kommunale planer og strategier, side 16).

Bystyret vedtok den 19.10.2009 (sak 190-09) en egen handlingsplan mot prostitusjon og menneskehandel (2009-2012). Tiltak mot menneskehandel omfattes derfor ikke av denne handlingsplanen.

Vold som utøves av for offeret ukjente personer omfattes heller ikke tiltakene som fremmes i denne handlingsplanen. Gjennom deltakelse i politirådet vil byrådet følge utviklingen nøye og fortløpende drøfte behovene for kriminalitetsbekjempende tiltak i Bergen.

1.4 Begrepsavklaringer

1.4.1 Vold

Begrepene *familievold* og *vold i nære relasjoner* er i stor grad selvforklarende. Det finnes imidlertid flere definisjoner på begrepet familievold. Familievoldsbegrepet er slik sett ikke gjenstand for en ensartet forståelse og tilnærming.

Kommunens handlingsplan tar utgangspunkt i følgende definisjon utarbeidet av Per Isdal for å beskrive begrepet vold.

«Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får den andre personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutter å gjøre noe den vil.» (Per Isdal 2000; Stortingsmelding 15, side 25).

Begrepet vold i denne sammenheng omfatter all fysisk, psykisk eller materiell vold, seksuelle overgrep, barnemishandling og avstraffelse av barn, kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og alvorlige begrensninger av unges frihet. Det er denne forståelsen av vold som denne planen legger til grunn.

1.4.2 Nærmere om kjønnslemlestelse

Kjønnslemlestelse er en fellesbetegnelse på ulike typer av inngrep på jenters eller kvinners kjønnsorganer, som foretas av andre årsaker enn rent medisinske. Praksisen forekommer i Afrika i land rundt Sahara, på den arabiske halvøy og blant enkelte folkegrupper i Midtøsten og Asia. Tidligere har inngrepet ofte vært foretatt av lekfolk under usterile forhold, men det er blitt mer vanlig at det utføres av helsepersonell under hygieniske forhold. (3)

1.4.3 Nærmere om tvangsekteskap og ekstrem kontroll

Tvangsekteskap innebærer at en eller begge av ektefellene ikke har reell mulighet til å velge å forbli ugift, velge seg ut av en forlovelse eller inngått ekteskap, eller velge partner på tvers av familiens ønsker uten å bli utsatt for represalier. Tvangsekteskap er ofte relatert til et større problemfelt av trusler, ekstrem kontroll og vold. Erfaringer fra minoritetsrådgivernes forebyggende arbeid i skolen viser at det derfor kan være misvisende å bruke tvangsekteskap som begrep, fordi de fleste som tar kontakt har utfordringer som dreier seg om ekstrem kontroll, og frykt for å bli utsatt for represalier i form av vold eller tvangsekteskap. En slik tilværelse setter alvorlige begrensninger for unges frihet til å ta selvstendige valg. (3)

1.4.4 Nærmere om æresrelatert vold

Begrepet æresrelatert vold forstås og brukes om vold som utløses av familiens behov for å beskytte eller gjenopprette anseelse. Ære i denne sammenhengen defineres ut fra en kollektiv oppfatning om at enkeltpersoners oppførsel slår tilbake på familiens omdømme. (3)

1.5 Meldeplikt og avvergingsplikt

En forutsetning for å kunne stoppe vold er at rette instans blir varslet om forholdene, herunder barneverntjeneste og politi. Offentlige ansatte har etter bestemmelsene i barnevernloven en plikt til å gi opplysninger til barnevernet når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller utsatt for alvorlig omsorgssvikt. (Se boks 2). Plikten til å melde er også spesielt angitt i andre særlover herunder opplæringsloven, barnehageloven, lov om psykisk helsevern, lov om sykehus, lov om kommunale helse- og omsorgstjenester og straffeprosessloven.

Avvergingsplikten for alvorlige straffbare handlinger ble skjerpet ved lovendring 25. juni 2010. Ved lovendringen er det presisert i lovteksten at taushetsplikt må vike for avvergingsplikten. Dette gjelder uansett rettslig, moralsk eller religiøst grunnlag for taushetsplikten. Nytt er det også at plikten er utvidet til å gjelde all mishandling i nære relasjoner, såfremt mishandlingen faller innenfor straffeloven § 219. (Se boks 2).

Boks 2

Straffeloven § 139 (utdrag)

Med bot eller fengsel inntil 1 år straffes den som unnlater å anmelde til politiet eller på annen måte å søke å avverge en straffbar handling eller følgene av den, på et tidspunkt da dette fortsatt er mulig og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at handlingen vil bli eller er begått.

Barnevernloven § 6-4 (utdrag)

Offentlige myndigheter skal av eget tiltak, uten hinder av taushetsplikt, gi opplysninger til kommunens barneverntjeneste når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt.

2.0 Om vold i nære relasjoner

Vold i nære relasjoner finnes i alle samfunnslag, uansett økonomisk, sosial, politisk, kulturell eller religiøs tilhørighet. Mennesker som berøres av vold i nære relasjoner er derfor ingen ensartet gruppe. Dette gjelder både hvem som utsettes for vold, og hvem som utøver vold.

Omfangsundersøkelser av vold i nære relasjoner viser at både kvinner og menn i alle aldre utsettes for vold, mens grov vold i parforhold i større grad rammer kvinner enn menn. Ett av ti norske barn opplever at foreldre utsettes for vold, mange av disse er også selv direkte utsatt.

Vold i nære relasjoner er vold mellom mennesker som omgås daglig eller med jevne mellomrom (regelmessig). Dette innebærer at volden gjerne pågår over lengre tid og at volden skjer gjentatte ganger. I de tilfellene der volden pågår over tid, lever den voldsutsatte og barn i familien med en konstant trussel om vold.

Kontroll og isolasjon er ofte vesentlige aspekter ved et volds- og/eller overgrepstilbud. Ofte opplever den voldsutsatte at voldsutøver bidrar til å isolere den utsatte fra sine omgivelser. Det er ikke uvanlig at den voldsutsatte ofte bebreider seg selv og derfor lever med psykiske tilleggsbelastninger som skam og skyldfølelse.

2.1 Om alkoholbruk og vold

Internasjonal forskning har vist at det er en klar sammenheng mellom alkoholkonsum og vold. I en stor andel av voldstilfellene er enten utøver eller offer eller begge parter alkoholpåvirket. Hvor stor denne andelen er, ser blant annet ut til å variere mellom land med ulike drikkemønstre. I USA og Canada har man funnet at omkring 50 % av voldstilfellene er alkoholrelaterte, mens man i de nordiske landene med mer beruselsesdrikking (for eksempel helgefyll) har sett at denne andelen er rundt 70 – 80 %. (9)

Når det gjelder betydning av alkoholkonsum for vold og overgrep i parforhold, vises det til at mellom en fjerdedel og halvparten av voldstilfellene i hjemmet er alkoholrelaterte, det vil si at utøver, offer eller begge parter var alkoholpåvirket på gjerningstidspunktet. (9)

Selv om en betydelig andel av voldstilfellene innenfor familien er alkoholrelatert, er det ikke i utgangspunktet gitt at risikoen for – eller omfanget av – familievold påvirkes av alkoholkonsumet. Noen longitudinelle studier har imidlertid vist at mannens alkoholbruk synes å øke risikoen for vold mot ektefellen, og at alkoholmisbrukere reduserer sin voldelige atferd på hjemmebane etter å ha vært i behandling. (9)

2.2 Vold mot barn

Vold mot barn i familien er vanskelig å avdekke og måle. Forskningsmiljøene antar det er mørketall, spesielt når det gjelder vold mot de minste barna. Likevel kan man på et solid forskningsmessig grunnlag konkludere med at mange barn i Norge lever med vold i familien.

Den første landsomfattende omfangsundersøkelsen viser at 25 prosent har opplevd minst ett tilfelle av fysisk vold fra en forelder, og 8 prosent har vært utsatt for grov vold.

Undersøkelsen dokumenterer også omfanget av vitneerfaringer, det vil si å være vitne til at det utøves vold mot en av foreldrene. Hver tiende ungdom hadde vært vitne til slik vold i løpet av oppveksten og 6 prosent hadde vært vitne til grov vold. Både de som selv har vært utsatt for grov vold, og de som har vært vitne til slik vold, viser seg å være spesielt utsatt for ulike psykiske problemer. (8)

Barn som vokser opp i familier der foreldrene har rusproblemer, psykiske eller økonomiske problemer, er særlig utsatte for vold, vitneerfaringer og seksuelle overgrep. Jo dårligere levekårssituasjonen er, jo høyere er sannsynligheten for at barn og unge blir utsatt for ulike typer krenkelser. (8)

En rekke studier av virkningene av barnemishandling, forsømmelse, misbruk, vold, stress, uforutsigbarhet og andre påvirkninger, har påvist flere og alvorligere negative effekter på barns emosjonell og atferdsmessige funksjon, sosial kompetanse, skoleprestasjoner, redusert hukommelse og svikt i andre kognitive funksjoner, samt psykopatologi og flere generelle helseproblemer. (7)

Selv om vold mot barn har fått økt oppmerksomhet de siste 20 årene er det fremdeles et stort sprik mellom andelen barn som oppgir å ha vært utsatt for vold og antallet saker som fører til tiltak fra barnevernet. (8).

2.3 Vold i parforhold

Stortingsmelding 15 viser til at det i hovedsak er snakk om to voldsmønstre som utspiller seg i parforhold, *den kontrollerende volden* og *den episodiske volden*. Den kontrollerende og gjentagende partnervolden beskrives ofte som en prosess, men den episodiske partnervolden beskrives som enkelthendelser.

Den kontrollerende volden er gjentagende og eskalerende, ofte med en blanding av ulike former for vold, trakassering og trusler. Voldsutøverens væremåte er dominerende og kontrollerende, og de fleste utsatte er kvinner som opplever vold fra sin nåværende eller tidligere partner. Den kontrollerende partnervolden fører i større utstrekning til langvarige fysiske og psykiske skader enn andre typer voldelig atferd i parforhold.

Den episodiske volden utløses ved visse stresssituasjoner der frustrasjon og vrede slår over i fysisk aggresjon. Voldsutøveren har vanligvis ikke noe kontrollbehov. Denne volden utøves både av kvinner og menn.

En landsomfattende undersøkelse fra 2005 viste at bruk av fysisk vold og makt i nære relasjoner er utbredt. Mer enn 25 prosent av kvinnene og over 20 prosent av mennene i undersøkelsen har en eller gang i løp av livet opplevd at partner utsatte dem for fysisk maktbruk eller trusler om vold. Omlag 5 prosent av alle respondentene hadde opplevd slik maktbruk i løpet av de siste tolv månedene. Omlag 9 prosent av kvinnene hadde vært utsatt for grov vold, det vil si vold som har stor risiko for å forårsake alvorlig fysisk skade, fra sin nåværende eller tidligere kjæreste en eller annen gang i løpet av livet. Knappt 2 prosent av mennene hadde vært utsatt for slik grov vold. (8)

Videre viser omfangsundersøkelsen at personer som befinner seg i en marginal økonomisk situasjon er mer utsatt for vold enn andre. Forekomsten av maktbruk i parforholdet er mer enn dobbelt så høy blant de gruppene som oppgir at de «har mye dårligere råd enn folk flest» eller som mottok sosialhjelp siste året. Også for de som mottok trygdeytelser eller har vært arbeidsløse er forekomsten av maktbruk fra partner høyere enn i utvalget ellers. Lavt utdanningsnivå ser ut til å henge sammen med økt utsatthet for vold. (8)

2.4 Vold mot mennesker i sårbare situasjoner og posisjoner

I Stortingsmelding 15 omtales graviditet, nedsatt funksjonsevne, utviklingshemming, psykisk sykdom og rusmisbruk, kvinner i fengsel, innvandrere- og flyktningebakgrunn, samer og nasjonale minoriteter, eldre, lesbiske, homofile, bifile og transpersoner samt religion som situasjoner og posisjoner som kan øke sårbarheten og dermed risikoen for å utsettes for vold i nære relasjoner.

Under utdypes noen av de situasjonene og posisjonene som omtales i stortingsmeldingen.

2.4.1 Graviditet

En landsomfattende undersøkelse fant at 4 prosent av kvinnene som var mødre hadde vært utsatt for vold under ett eller flere svangerskap. En rekke undersøkelser viser at vold under graviditet kan gi alvorlige helsemessige følger, ikke bare for den gravide, men også for barnet. For å bli bedre i stand til å avdekke vold mot gravide vil Helse- og omsorgsdepartementet at rutinemessige spørsmål om vold i nære relasjoner skal innføres i svangerskapsomsorgen, herunder bruk av screeningverktøy.

2.4.2 Nedsatt funksjonsevne

Olsvik 2010 viser til at omfanget av overgrep mot kvinner med funksjonsnedsettelse er like stort eller muligens større enn tilsvarende for kvinner uten funksjonsnedsettelse. Overgrep mot kvinner med funksjonsnedsettelse ser ut til å vare over lengre tid enn hva som er vanlig for overgrep mot kvinner generelt. Overgrepene kan ha visse særtrekk som kan forklares med at kvinner med funksjonsnedsettelse utsettes for flere risikofaktorer enn kvinner generelt. Det vises i den forbindelse til at funksjonsnedsettelse i mange tilfeller medfører en avhengighet av hjelp og støtte fra andre personer. Det antas at mange av forholdene som gjelder voldsutsatte kvinner med funksjonsnedsettelse også gjelder for voldsutsatte menn med funksjonsnedsettelse.

2.4.3 Utviklingshemming

Det finnes liten kunnskap om omfang av vold mot personer med utviklingshemming i Norge. Internasjonale studier tyder imidlertid på at personer med utviklingshemming er tre til fire ganger mer utsatt for ulike former for vold og overgrep enn den øvrige befolkningen. På samme måte som for personer med nedsatt funksjonsevne medfører utviklingshemming en avhengighet av hjelp og støtte fra andre personer. I noen tilfeller kan voldsutøver være samme person som den utviklingshemmede er avhengig av for hjelp og bistand. Å være avhengig av

voldsutøver gjør det vanskeligere å varsle om overgrepene. Utviklingshemmede vil også i større eller mindre grad ha vanskeligheter med å språkliggjøre sine opplevelser.

2.4.4 Psykisk sykdom og rusmisbruk

Psykisk syke og rus misbrukende kvinner kan ha en høyere risiko og være mer sårbare for vold enn andre kvinner. En kartlegging av voldserfaringer blant personer under behandling for rusavhengighet, viste at 21 av 26 kvinner hadde vært utsatt for vold i en nær relasjon. I tillegg hadde flere opplevd seksuell, psykisk og/eller fysisk vold i sin oppvekst.

2.4.5 Innvandrer- og flyktningebakgrunn

Hofmann 2011 viser til at spørsmål om minoritetsbarn er mer utsatt for å oppleve vold i familien enn etnisk norske barn er omdiskutert, blant annet fordi vi fremdeles ikke har tilstrekkelig kunnskap om forekomst av vold i minoritetsfamilier.

Andre studier antyder imidlertid at disse barna er mer risikoutsatt for å bli utsatt for vold enn andre barn.

Stefansen og Mossige 2007 fant at ungdom som har foreldre med innvandrerbakgrunn er mer utsatt for vold og vitneerfaringer enn andre ungdommer. Dette gjelder både for de med foreldre fra vestlige land, og for de med foreldre fra ikke-vestlige land. I studien er det kontrollert for effekten av rusproblemer, arbeidsledighet og dårlig økonomi, og resultatene viser at innvandrerbakgrunn øker sannsynligheten for å være utsatt for vold.

I barnevernssaker der vold og overgrep er grunnlag for tiltak, er det flest barn med norske foreldre. Likevel er barn med ikke-vestlig bakgrunn noe overrepresentert i disse sakene i forhold til deres andel i befolkningen. (8)

Kulturell betinget vold som tvangsekteskap og kjønnslemlestelse er imidlertid særskilte fenomen for barn i enkelte minoritetsfamilier.

Stortingsmelding 15 viser til innvandrer- og flyktningekvinnens livssituasjon og posisjon i samfunnet kan gjøre dem ekstra sårbare. Mulighetene til språkopplæring, adgang til bolig, lønnet arbeid, trygderettigheter og hjelpetjenester kan være dårligere enn for øvrige kvinner i majoritetsbefolkningen. Sosial isolasjon og manglende sosial integrering som følge av dette kan øke risikoen for at volden får fortsette og tilta. Det vises til at flertallet av de som benytter seg av krisesentrenes tilbud er kvinner med innvandrer- og flyktningebakgrunn. I 2011 var 62 prosent av brukerne kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn. Rundt en fjerdedel av kvinnene var utsatt for vold fra en etnisk norsk partner.

2.4.6 Alderdom

Overgrep mot eldre er en av de mest skjulte formene for overgrep. (Her forstås begrepene «vold» og «overgrep» på samme måte). Overgrep brukes ofte som en samlebetegnelse for vold, trusler og trakassering og andre handlinger som kan virke krenkende. Overgrepsformen

kan være fysisk, psykisk, seksuell eller økonomisk. Problemet henger ofte sammen med familiekonflikter og utføres som oftest av en person den eldre kjenner.

Erfaringer viser at 4-6 prosent av personer over 65 år rammes av en eller annen form for overgrep. Bare en liten del av overgrepene registreres av politi og hjelpeapparat.

Sykdom og omsorgsbyrde kan være en medvirkende årsak til at konflikter oppstår. Aldersdemens kan føre til at den syke blir både verbalt og fysisk aggressiv mot sine nærmeste. I andre tilfeller er psykiatrisk lidelse eller alkohol- og rusmiddelmisbruk hos overgriper et hovedproblem.

Eldre kan bli utsatt for overgrep fra barn og barnebarn, eller overgrepene kan være knyttet til parkonflikter. Vold og mishandling, sjalusi og andre ekteskapskonflikter forekommer også blant eldre par. I noen tilfeller blir slike problemer forverret i tilknytning til pensjonering, sykdom, omsorgsavhengighet eller andre livsforandringer forbundet med høy alder.

Jonassen og Sandmoe 2012 anbefaler følgende tiltak for det videre arbeidet:

- Etablering av flere «Vern for eldre» kontor innenfor kommunale oppsøkende og forebyggende tjenester.
- Eldre foreldre som utsettes for overgrep fra voksne barn bør i større grad bli involvert i behandling og oppfølgingen fra rusomsorgen og psykiske helsetjenester.
- Flere tilbud for å unngå at eldre isoleres. Det vises blant annet til at seniorsentrene ser ut til å spille en viktig rolle.
- Informasjonsformidling gjennom ulike kanaler. Informasjon bør være av generell karakter, som synliggjør overgrep mot eldre og hvilke hjelpeinstanser som kan kontaktes.

2.5 Justisdepartementets voldsmåling

«En uke med vold» er gjennomført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress etter oppdrag fra Justisdepartementet. Målingen ble gjennomført i uke 38 2012 og var den fjerde i sitt slag. Målingen er ikke en måling av forekomst av vold i nære relasjoner, men en måling av antall saker som noen deler av hjelpeapparatet jobber med i en gitt uke. Deltakelsen i målingen var frivillig og 275 av de 972 valgte å delta som resulterte i et datagrunnlag med 2128 antall registrerte saker. Hovedårsaker til den lave responsraten oppgis å være den svært lave responsraten fra NAV-kontorene (6,5 %) og lav responsrate fra barneverntjeneste/barnevernvakt (34,3 %).

Saker som omhandler vold i nære relasjoner er ofte omfattende og kompliserte. Funnene fra voldsmålingen viser at instansene i økende grad involverer andre faginstanser i behandlingen av disse sakene, og fordi vold i nære relasjoner ofte foregår over lengre tid innebærer det at sakene blir mer omfattende og arbeidskrevende etter hvert som tiden går og flere instanser involveres.»

Rapporten fra voldsmålingen viser også til at det i Helseregion Vest ble registrert langt færre saker enn forventet ut fra befolkningsgrunnlaget, og at regionen derved skilte seg ut i forhold til de andre helseregionene.

3.0 Kommunens ansvar og oppgaver

3.1 Kommunens lovpålagt ansvar og oppgaver

Kommunens ansvar favner vidt og er et sammensatt arbeidsfelt. Oppgavene ligger i et stort spenn fra generelt folkehelsearbeid til tett individuell oppfølging av enkeltpersoner. Kommunen har et særlig ansvar for å gi førstehjelpstjenester til alle som opplever vold. Vold i nære relasjoner er forbudt og straffbart og skiller seg derved ut i forhold til andre saker som kommunens instanser og tjenester arbeider med.

I boks 3 under presenteres generelle lovbestemmelser for kommunens virksomhet.

Boks 3

Plan og bygningsloven (2008)

Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven:
Fremme befolkningens helse og motvirke sosiale helseforskjeller, samt bidra til å forebygge kriminalitet, § 3-1.

Folkehelseloven (2011)

Folkehelsearbeidet skal fremme befolkningens helse, trivsel, gode sosiale og miljømessige forhold og bidra til å forebygge psykisk og somatisk sykdom, skade eller lidelse. Loven skal legge til rette for et langsiktig og systematisk folkehelsearbeid, § 1.

Barnehageloven (2005)

Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling. Barnehagen skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet, verdier som kommer til uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene, § 1.

Opplæringsloven (1998)

Elevane og læringane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne mestre liva sine og for å kunne delta i arbeid og felleskap i samfunnet, § 1-1.

Barnevernloven (1992)

Formålet er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rette tid, å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår, § 1-1.

Helse- og omsorgstjenesteloven (2011)

Formålet er særlig å forebygge, behandle og tilrettelegge for mestring av sykdom, skade, lidelse og nedsatt funksjonsevne, fremme sosial trygghet, bedre levevilkårene for vanskeligstilte, bidra til likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer, § 1-1.

Lov om sosiale tjenester i Arbeids- og velferdsforvaltningen (2009)

Formålet er å bedre levekårene for vanskeligstilte, bidra til sosial og økonomisk trygghet, herunder at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig, og fremme overgang til arbeid, sosial inkludering og aktiv deltakelse i samfunnet. Loven skal bidra til at utsatte barn og unge og deres familier får et helhetlig og overordnet tjenestetilbud. Loven skal bidra til likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer, § 1.

Krisesenterloven (2009)

Kommunen skal sørge for eit krisesentertilbud som skal kunne nyttast av personar som er utsette for vald eller truslar om vald i nære relasjoner, og som har behov for rådgivning eller eit trygt og mellombels butilbod, § 2.

Alle kommunale virksomheter som er tillagt ansvar og oppgaver etter ovennevnte lover skal bidra aktivt i arbeidet mot vold i nære relasjoner.

Arbeid i volds- og overgrepssaker involverer ofte mange ulike instanser. De fleste av disse vil være organisert på kommunalt nivå, men flere vil også være organisert på statlig nivå, herunder politi, spesialisthelsetjenester og familievernkontor for å nevne noen. I arbeidet mot kjønnslemlestelse og tvangsekteskap er Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI) en sentral samarbeidsinstans. Fra IMDI tjenestegjør det i dag minoritetsrådgivere ved Bergen

katedralskole og Årstad videregående skole. Minoritetsrådgiverne skal blant annet bidra til at elever med minoritetsbakgrunn gjennomfører og består videregående opplæring, danne elev- og foreldrenettverk med tanke på å forebygge tvangsekteskap, samt heve kompetansen om tvangsekteskap i videregående skole og i ungdomsskolen.

3.1.1 Om barnevernets særlige ansvar og oppgaver

Formålet med barnevernets arbeid er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, samt å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår. Barneverntjenesten har et spesielt ansvar for å søke avdekket omsorgssvikt, atferds-, sosiale og emosjonelle problemer så tidlig som mulig, og iverksette tiltak slik at varige problemer kan forebygges. Barnevernet skal gjennomgå meldinger og foreta undersøkelser, treffe vedtak om frivillige hjelpetiltak, treffe akuttvedtak og forberede saker for fylkesnemnda når tiltakene som vurderes som nødvendige ikke kan iverksettes med foreldres eller ungdommers (over 15 år) samtykke.

Barnevernet har både en rett og en plikt til å iverksette en undersøkelse etter mottatt melding om at et barn utsettes for vold i nære relasjoner. I slike saker må barnevernet foreta en analyse og vurdering av risikoen for barnet ved fortsatt å forbli i hjemmet. Hvis forholdet barnevernet er gjort kjent med henvises til politiet er det viktig at det videre arbeidet koordineres slik at barnevernets oppgaver med ivaretagelse av barnets beste, og politiets etterforskningsfaglige arbeid ikke skaper utfordringer for hverandre.

3.1.2. Om Legevaktens særlige ansvar og oppgaver

Legevakten tilbyr pasienter utsatt for vold hjelp på Medisinsk avdeling/Allmennlegevakten og Livskrisehjelpen. Tilbudet består av skadebehandling, dokumentasjon akutt og psykosial oppfølging. Den psykososiale oppfølgingen omfatter inntil 3 samtaler på Livskrisehjelpen og hjelp til kontakt med andre instanser som bistandsadvokat, politi, krisesenter, fastlege og orientering om eventuelt andre behandlingstilbud. For personer utsatt for voldtekt gis det tilbud om deltakelse i gruppe etablert i samarbeid med Senter for Krisepsykologi.

I 2012 registrerte Bergen Legevakt 72 henvendelser på grunn av vold i nære relasjoner mot 59 henvendelser i 2011. Det ble gitt totalt 151 konsultasjoner ved Livskrisehjelpen knyttet til vold i nære relasjoner.

Livskrisehjelpen følger opp eldre som kommer i kontakt med legevakten på grunn av vold i nære relasjoner ved å kontakte fastlege og forvaltningsenheten under forutsetning av den enkeltes samtykke.

Det er gjennomført evaluering av landets 22 overgrepsmottak. Stortingsmelding 15 viser til at evalueringen skal følges opp gjennom en sterkere forankring av tilbudet til både barn og voksne utsatt for seksuelle overgrep i spesialisthelsetjenesten. «Ansvaret for mottak og behandling av voksne som er utsatt for seksuelle overgrep skal derfor fra 2015 forankres i spesialisthelsetjenesten. De overgrepsmottakene ved legevaktene som i dag fungerer godt, kan videreføres gjennom avtaler mellom kommuner og sykehus.» (Stortingsmelding 15).

3.2 Eksterne aktører med kommunal driftsavtale

3.2.1 Krisesentret for Bergen og omegn

Krisesenteret er et lavterskeltilbud for kvinner, menn og deres barn som utsettes for vold i nære relasjoner, og som har behov for rådgivning eller midlertidig botilbud. Krisesentret har også et tilrettelagt tilbud til kvinner som utsettes for tvangsekteskap og menneskehandel.

Krisesenteret arbeider etter «hjelp til selvhjelp» prinsippet som et viktig ledd i beboernes prosess for å komme ut av voldsforhold. I denne prosessen samarbeides det også tett med andre sentrale instanser. Under oppholdet foretar krisesenteret bl.a. kartlegginger, sikkerhetsvurderinger og samtaler i forhold til både barn og voksne.

Krisesenteret har egne barnefaglige ansatte som jobber direkte med barna på senteret. Barn i en viss aldersgruppe får også tilbud om å være med i barnegruppe på sentret. Det samarbeides tett med politi og barneverntjenesten.

I forbindelse med krisesenterlovens ikrafttredelse ble det etter utlyst konkurranse inngått driftsavtale med Krisesenteret for Bergen og omegn. Et flertall av kommunene i Hordaland er nå tilsluttet samme avtale om levering av krisesentertilbud. Bergen er vertskommune for samarbeidet og ansvarlig for oppfølging av driftsavtalen som er inngått.

3.2.2 Alternativ til vold

Høsten 2012 inngikk kommunen avtale med den private stiftelsen «Alternativ til vold» om levering av et helhetlig behandlingstilbud til både voldsutøvere og voldsutsatte, inkludert barn i familien. Tiltaket er et lavterskeltilbud uten krav til henvisning.

Driften av kontoret startet opp for fullt i august 2013. Medio november 2013 hadde kontoret behandlingskontakt med 30 personer. Brukergruppen er sammensatt av både kvinner og menn. Mange tar selv kontakt etter at de har fått informasjon om tilbudet av andre i hjelpeapparatet.

I tillegg til individuell behandling, planlegges det oppstart av 1 barnegruppetilbud i februar 2014 i samarbeid med familievernkontorene som er lokalisert i Bergen. I tillegg planlegges oppstart av en ikke-voldsgruppe for menn. Det er også startet drøftinger med kommunens helsestasjonspsykologer om samarbeid knyttet til metoden «Bryt voldsarven». Metoden skal forebygge vold mot barn og i familier gjennom å lage et tilbud direkte rettet mot en av høyrisikogruppe for familievold, herunder voksne som har opplevd vold i egen barndom.

3.3 Eksterne aktører med kommunalt tilskudd

Bergen kommune gir årlige tilskudd til flere private og ideelle organisasjoner. Under omtales to av tilskuddsmottakerne som med utgangspunkt i virksomhetsformål møter mennesker med overgrepserfaring eller av andre grunner opplever å være i krise.

3.3.1 Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep i Hordaland (SMISO)

SMISO er en privat stiftelse som driftes av kommunale og statlige midler. Senteret dekker hele Hordaland. Bergen er også vertskommune for senteret. SMISO er et lavterskeltilbud og tilbudene ved senteret er gratis. SMISO tilbyr veiledning og hjelp til kvinner og menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. Senteret har også noen tilbud til pårørende og barn. Krav til innhold og tilrettelegging av tilbudet ved SMISO følger av Retningslinje for støttesentre mot incest og Ressurssentre mot voldtekt 2013, utgitt av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

3.3.2 Kirkens SOS Bjørgvin -krisetjeneste over telefon og internett

Kirkens SOS Bjørgvin holder til i Bergen og er et av landets største SOS-sentre. Tilbudet er åpent alle ukedager 24 timer i døgnet. Formålet er forebygging av selvmord og lindring av følelsmessig og eksistensiell nød. Kirkens SOS Bjørgvin oppgir at de har rundt 140 frivillige som svarer på rundt 70 henvendelser i døgnet.

I tillegg kan det nevnes at kommunens innbyggere har tilgang til følgende nasjonale kontakttelefoner:

- Alarmtelefon for barn unge, telefon 11 61 11.

En gratis nødtelefon for barn og unge som er åpen når barneverntjenestenes kontorer er stengt. Ordningen ble evaluert i 2011 og funnene viste at det er behov for alarmtelefonen, både som supplement til lokal akuttberedskap og som et telefonnummer som barn og voksne kan henvende seg for å søke hjelp. Dette gjaldt både i kommuner med og uten egen barnevernvakt.

- Vern for eldre, telefon 800 30 196

En gratis kontakttelefon for alle over 62 år som er utsatt for overgrep kan ringe for å få råd, veiledning og hjelp. Også pårørende eller andre som har mistanke om overgrep mot eldre, kan benytte kontakttelefonen. Kontakttelefonen er åpen alle hverdager mellom kl. 9.00-15.00.

3.4 Vedtatte planer og strategier

Flere av kommunens planer og strategier for ulike fag- og sektorområder har også relevans for kommunens helhetlige innsats mot vold i nære relasjoner. Typisk vil være ulike forebyggende programmer i barnehager og skoler, rus- og kriminalitetsforebyggende strategier, tiltak som fremmer god psykiske helse og livsmestring, tiltak for å bedre levekår i forhold til økonomi og bolig, samt tiltak som fremmer aktiv deltakelse i arbeidsliv og fritid.

I boks 4 under vises det til et utvalg av vedtatte planer og strategier som også har betydning for den totale innsatsen mot vold i nære relasjoner. En ønsker med dette både å illustrere den tverrfaglige bredden av ansvar og oppgaver, samt belyse utfordringene knyttet til samordning og prioriteringer av tiltak.

Boks 4

Kommunale planer og strategier

(presentert etter vedtaksdato, nyeste vedtak først).

- Områdesatsing i Bergen kommune. Behandlet 26.11.2012.
- Kvalitetsutviklingsplan for barnehagene i Bergen 2013-2016. Behandlet 26.11.2012.
- Handlingsplan for inkludering og mangfold 2012-2015. Behandlet 18.6.2012.
- Statusrapport for barnevernet 2012. Behandlet 27.11.2013.
- Statusrapport for sosialtjenesten 2012. Behandlet 26.6.2013
- Plan for kvalitetsutvikling bergensskolene skoleårene 2012/13-2015/16. Behandlet 14.5.2012.
- Melding om kvalitetskrav og kvalitetsoppfølging på tjenesteområde for utviklingshemmede i Bergen kommune 2012. Behandlet 26.6.2013
- Strategier for tidlig innsats 201-2015: Læring for alle. Behandlet 26.3.2012.
- Program for likeverdig tilbud i skolehelsetjenesten i videregående skoler. Behandlet 23.1.2012.
- Handlingsplan mot diskriminering av homofile, lesbiske, bifile og transpersoner 2012-2015. Behandlet 23.1.2012.
- Ruspolitisk strategi- og handlingsplan 2011-2016. Behandlet 20.6.2011
- Plan for psykisk helsearbeid i Bergen kommune 2011-2015. Behandlet 28.3.2011.
- Melding om helsestasjonstjenesten 2010-2015. Behandlet 28.6.2010.
- Handlingsplan mot prostitusjon og menneskehandel 2009-2012. Behandlet 19.10.2009.
- Program for et likeverdig tilbud i skolehelsetjenesten i grunnskolen. Behandlet 27.4.2009.

Vedtatte planer og strategier for den enkelte av kommunens sektorer bør ses i en mer helhetlig sammenheng når det gjelder arbeidet mot vold i nære relasjoner.

Byrådet vil arbeide for:

- å redusere fremtidig forekomst av vold i nære relasjoner*
- å stoppe vold som utøves i nære relasjoner*
- å sikre de som berøres av vold nødvendig beskyttelse, bistand, oppfølging og behandling*

4.0 Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017

Under presenteres byrådets tiltak mot vold i nære relasjoner. Målene er å redusere fremtidig forekomst av vold i nære relasjoner, stoppe vold som utøves i nære relasjoner, og å sikre de som berøres av vold i nære relasjoner nødvendig beskyttelse, bistand, oppfølging og behandling. Det er et hovedmål at arbeidet mot vold i nære relasjoner er en integrert del av alle berørte virksomheter i kommunen innen utgangen av planperioden.

Med handlingsplanens tiltak ønsker byrådet å styrke kunnskapsgrunnlaget, få et tettere samarbeid mellom sektorer, faggrupper, forvaltningsnivåer og private organisasjoner, samt videreutvikle tjenestetilbudet til barn og voksne som lever med vold i nære relasjoner. Handlingsplanen skal legges til grunn for kommunens samlede prioriteringer knyttet til vold i nære relasjoner i planperioden.

Handlingsplanen berører ansvarsområdene til flere byrådsavdelinger. I planperioden skal det etableres et systematisk samarbeid mellom ansvarlige byrådsavdelinger for å sikre forankring og samordning av handlingsplanenes tiltak.

Bystyret vil bli holdt orientert om fremdriften i arbeidet med handlingsplanens tiltak i egne statusrapporter. Første statusrapport legges fram i løpet av andre halvår 2015. Ansvar for statusrapportering legges til Byrådsavdeling for helse og omsorg. Organisasjoner og grupper som berøres av temaene i handlingsplanen vil bli trukket med i gjennomgang av status.

Handlingsplanens **19 tiltak** er organisert under følgende innsatsområder.

- Informasjon
- Kunnskap og kompetansebygging
- Tjeneste- og tiltaksutvikling
- Koordinering og samarbeid

Under hvert tiltak vil det fremgå hvilke av følgende målområder tiltaket i hovedsak rettes inn mot:

- A. Reduserer fremtidig forekomst av vold i nære relasjoner.
- B. Stoppe vold som utøves i nære relasjoner.
- C. Sikre de som berøres av vold i nære relasjoner nødvendig beskyttelse, bistand, oppfølging og behandling.

4.1 Handlingsplanenes tiltak 1-19

4.1.1 Tiltak 1-3: Informasjon

Kommunen er gjennom kommuneloven paragraf 4 forpliktet til å drive aktiv informasjon om sin virksomhet.

Vold i nære relasjoner er et tabubelagt område. Tiltak som bidrar til å synliggjøre omfang og konsekvenser av denne type vold kan bidra til en større bevissthet i både hjelpeapparatet og hos befolkningen generelt. Formidling av kunnskap om voldens negative betydning må antas å ha en viktig forebyggende effekt for fremtidig forekomst av vold i nære relasjoner.

God informasjon om rettigheter og tilgjengelige hjelpetiltak vil kunne være av avgjørende betydning for om enkeltpersoner søker hjelp eller ikke. Informasjonen må være oppdatert, lett tilgjengelig og tilrettelagt for ulike brukergrupper.

Under arbeid med siste handlingsplan ble det laget en egen nettside «Voldstopp». Formålet med nettsiden er å øke oppmerksomheten om vold som tema samt informere voldsutsatte om hvor de kan søke hjelp og bistand. Utfordringen fremover er å sikre at nettsiden regelmessig oppdateres. Informasjon om vold i nære relasjoner som finnes på kommunens sider må være riktig.

De aller fleste kan i dag finne informasjon på nettet. Dette gjelder imidlertid ikke alle og da kanskje særlig den eldste delen i befolkningen. Det skal derfor være tilgjengelig informasjon om bistands- og hjelpetilbudet til voldsutsatte i Bergen som kan formidles på andre måter enn via kommunens nettsider.

1. Nettportal

Nettportaler er en viktig informasjonskilde for både de som lever med vold, og for de som er bekymret for om noen lever med vold. Kommunens «voldstopp» sider skal derfor vedlikeholdes og videreutvikles.

Målområde: A og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling og helse og omsorg (*koordinerer*)
Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I samarbeid med: Byrådsleders avdeling v/Informasjonsavdelingen

I løpet av: I hele planperioden

2. Temauke

Bergen kommune skal arrangere en temauke om vold i nære relasjoner i planperioden. Ved bruk av ulike virkemidler skal vold i nære relasjoner synliggjøres som et alvorlig problem både for enkeltpersoner som berøres direkte og for samfunnet som helhet.

Samtidig skal det spres informasjon om hvilke tjenester og tiltak både kommunen og andre offentlige og private aktører kan tilby.

Målområde: A og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling og helse og omsorg (*koordinerer*)
Byrådsavdeling for barnehage og skole og
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I samarbeid med: Byrådsleders avdeling v/Informasjonsavdelingen

I løpet av: 2016

3. Informasjonsmateriale

Kommunens informasjonsmateriale om vold i nære relasjoner skal gjennomgås og vurderes i forhold til behov for endringer. God og oppdatert informasjon skal være tilgjengelig for alle uavhengig av språk og andre hindringer knyttet til å tilegne seg informasjon. Rutiner for formidling av informasjon, og da særlig til risikoutsatte grupper, skal gjennomgås.

Målområde: A og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling og helse og omsorg (*koordinerer*)
Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I samarbeid med: Byrådsleders avdeling v/Informasjonsavdelingen

I løpet av: 2014

4.1.2 Tiltak 4-11: Kunnskap og kompetansebygging

God kunnskap og kompetanse om vold i nære relasjoner er en viktig forutsetning for å kunne iverksette virkningsfulle forebyggende tiltak, avdekke vold og ivareta voldsutsatte.

Kunnskap om vold i nære relasjoner er gjennom forskning og praksis i stadig utvikling. Å sikre en systematisk oppdatering av kunnskapsgrunnlaget er viktig for tilrettelegging av faglig gode og kunnskapsbaserte tjenester innenfor kommunes virksomheter.

En generell oppsummering fra forrige planperiode er at kommunen har kommet lengre i utvikling av kompetanse og strukturer når det gjelder avdekking av vold mot barn og unge i forhold til den voksne og eldre delen av befolkningen. Kommunens arbeid på dette området har også blitt hjulpet av generelle holdningsendringer i samfunnet knyttet til barns rett til en oppvekst fri for vold, sammen med et nasjonalt fokus på identifisering av barn som viser kjennetegn på omsorgssvikt og/eller mishandling. At antallet meldinger til kommunens barneverntjenester har økt i løpet av siste planperiode kan være en indikator for den utviklingen som har pågått.

Å identifisere barn og unge som kan være utsatt for vold i nære relasjoner er svært komplekst, og Byrådsavdeling for barnehage og skoler melder om fortsatt stort behov for økt kompetanse på dette området.

Kompetanseutvikling om vold i nære relasjoner innenfor de av kommunes virksomheter som gir tjenester til voksne og eldre blir et viktig satsningsområde i kommende planperiode.

Når vold i nære relasjoner er avdekket, er det viktig med god kompetanse om hvordan den/de som er berørt kan følges opp og ivaretas best mulig med tanke på forebygge fremtidige vansker og/eller alvorlige helseskader. God kunnskap om hvilke konsekvenser vold i nære relasjoner kan medføre for enkeltpersoner og deres familier/nettverk er av stor betydning for hvor hjelpsomme og virkningsfulle den enkelte opplever tiltakene som tilbys av kommunen.

God kompetanse og forståelse for de spesifikke utfordringene mennesker med ulik erfarings- og kulturelle bakgrunn enn vår egen står overfor i møte kommunens hjelpeapparat, vil bidra til bedre dialog og samarbeid om den hjelpen som skal ytes. Kunnskap om hvilke faktorer og tiltak som bidrar til redusert sårbarhet inngår som en del av kommunens kompetansebehov.

4. Faglige nettverk

Faglige nettverk er en viktig arena for kunnskaps- og erfaringsutveksling. Kommunen skal delta i faglig nettverk om vold mot eldre i regi av Ressurscenter om vald, traumatisk stress og sjølvmoedsforebygging i Helseregion Vest (heretter benevnt RVTS Vest). I samarbeid med RVTS Vest skal det vurderes behov for å etablere flere faglige nettverk for andre grupper enn eldre.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: 2014

5. Dialogmøter

Bergen kommunen skal opprette en nettverksgruppe med offentlige etater som jobber med problemstillinger knyttet til tvangsekteskap og ekstrem sosial kontroll og innvandrerorganisasjoner. RVTS Vest, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI), Hordaland fylkeskommune, Barne-, ungdoms og familieetaten (Bufetat) og innvandrerorganisasjoner inviteres til å delta.

Målområde: A og B

Ansvarlig: Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I samarbeid med: Byrådsavdeling for helse og omsorg

Byrådsavdeling for barnehage og skole

I løpet av: Hele planperioden

6. Forebyggende undervisning

Tilskudd til forebyggende undervisning på 6. klassetrinn i regi av Senter mot incest og seksuelle overgrep i Hordaland (SMISO) skal videreføres og utvides slik at tilbudet blir tilgjengelig på alle barneskoler i Bergen. Undervisningen bidrar med informasjon, kunnskap og mer åpenhet om vold i nære relasjoner.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole

I løpet av: Hele planperioden

7. Informasjon- og kunnskapsformidling til barnehager og skoler

Bydelenes tverrfaglige konsultasjonsteam for barn og unge sine oppgaver skal videreutvikles ved å legge til rette for at ansatte i barnehager og skoler sikres systematisk informasjon om teamenes arbeid, samt oppdatert kunnskap om vold og overgrep. Bydelens tverrfaglige konsultasjonsteam skal ha særlig kompetanse om vold og overgrep mot barn. Skoler og barnehager møter til sammen alle barn. Kunnskap om vold og kjennskap til systemer for håndtering av vold mot barn er en kritisk faktor for at vold mot barn stoppes. RVTS Vest og Statens Barnehus skal inviteres til å delta i arbeidet.

Målområde: B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole

I løpet av: Hele planperioden

8. Konferanser

Bergen kommune skal i løpet av planperioden avholde 2 konferanser om vold i nære relasjoner. Systematisk oppdatering av kunnskapsgrunnlaget, samt dialog med eksterne fagmiljø og instanser, er viktig for utvikling av god og kunnskapsbasert praksis. Konferansene skal planlegges i samarbeid med RVTS Vest og andre aktuelle instanser.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole

Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: 2015 og 2017

9. Videreutdanning for ansatte i barnevernet

Ansatte i barneverntjeneste skal tilbys videreutdanning om avdekking av vold og overgrep. Barnevernet har en sentral rolle i saker når det avdekkes vold mot barn. Det er behov for ytterligere kompetanse om risiko- og sikkerhetsarbeid etter avdekking, bearbeidelse av barnets opplevelser, samt forståelse av familier med krysskulturell problematikk.

Målområde: B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I løpet av: Hele planperioden

10. Kartlegging av kompetansebehov

Kommunens behov for kompetanse knyttet til arbeid med vold i nære relasjoner skal kartlegges. En samlet kartlegging vil danne grunnlag for strategisk planlegging og prioritering av midler til kompetansetiltak som stilles til rådighet. Kommunens virksomheter skal ha kompetanse om vold i nære relasjoner som samsvarer med omgivelsenes forventninger og kravene om forsvarlige tjenester. Det skal tas initiativ til samarbeid med eksterne samarbeidsparter.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: 2014

11. Kartlegging og analyse

Sikre et best mulig faktagrunnlag for helhetlig og strategisk planlegging av fremtidige innsatser i arbeidet mot vold i nære relasjoner. Det skal tas initiativ til samarbeid med eksterne tjenesteytere og tjenestetilbydere samt eksterne kompetansemiljøer. Gjennomføring av lokale voldsmålinger skal vurderes.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: Hele planperioden

4.1.3 Tiltak 12-16: Tjeneste- og tiltaksutvikling

Med utgangspunkt i kommunens planer og strategier pågår det en fortløpende utvikling av forebyggende tiltak som skal bidra til gode bo- og levevilkår, gode holdninger hos barn og unge i synet på mobbing og vold mellom barn, foreldrestøttende programmer og omsorgsendrende tiltak. Tilbudet om opplæring i ulike programmer og metoder er stort.

En av utfordringene fremover blir å målrette den forebyggende innsatsen samt sikre en best mulig helhetlig utnyttelse av ressursene. Dette forutsetter imidlertid at kompetansen som kommunen allerede besitter både beskrives og ses utover den enkelte sektors sammenheng.

Det er etablert tverrfaglige konsultasjonsteam i hver bydel for barn som er utsatt vold/vitne til vold. Denne tverrfaglige samarbeidsmodellen skal både ivareta konsultasjon til ansatte som er bekymret for barn de har kontakt med og være et rådgivende team for den videre håndteringen av saken. Modeller med tilsvarende formål er ikke etablert for voksne eller eldre.

Når vold avdekkes må det være et tilgjengelig hjelpeapparat som ivaretar den enkeltes behov for bistand, oppfølging og behandling.

Kommunens avtale med stiftelsen «Alternativ til vold» om etablering av et behandlingstilbud til både voldsutøver og voldsutsatt er et viktig bidrag for å styrke tiltakskjeden mot vold i nære relasjoner i Bergen.

Behov for nye tiltak må drøftes og ses i sammenheng med eksisterende tilbud og planer hos eksterne samarbeidspartnere.

12. Tverrfaglige konsultasjonsteam

Kompetanse om avdekking av vold mot voksne og eldre må styrkes. Ansatte i kommunens virksomheter skal ha tilgang til strukturer som kan tilby god faglig konsultasjon og veiledning om håndtering av saker knyttet til vold i nære relasjoner. Erfaringene med konsultasjonsteam for barn vurderes som gode, og ønskes derfor prøvd ut i forhold til andre grupper. Etter modell fra konsultasjonsteamene for barn skal det derfor etableres tverrfaglige konsultasjonsteam mot vold i forhold til voksne og eldre. RVTS Vest skal inviteres til å delta i konsultasjonsteamet(ne).

Målområde: B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: 2015

13. Organisering av arbeidet med voldssaker

Arbeid med voldssaker i barnevernet er svært komplekst og spesialisert kompetanse er nødvendig. Flere kommuner har organisert dette arbeidet i egne voldsteam. Hensiktsmessigheten av å organisere arbeidet i en slik modell ønskes vurdert og eventuelt prøvd ut i Bergen. Det skal derfor utredes om barnevernets arbeid i vold og overgrepssaker bør organiseres i egne «voldsteam». I tilfelle modellen anbefales skal det iverksettes pilot i en bydel.

Målområde: B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I løpet av: 2015

14. Oppfølgingsteam

Det skal prøves ut tverrfaglige oppfølgingsteam for barn som har vært utsatt for vold i nære relasjoner. Barn som har vært utsatt for vold skal møte trygge voksne i barnehager, skoler og i kommunes øvrige hjelpeapparat som kan snakke med barn om opplevelser knyttet til vold. Barn som har opplevd vold er i høy risiko for å utvikle fysiske eller psykiske symptomer som de trenger hjelp til. Pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT) står sentralt i arbeidet med å hjelpe barnehager og skoler slik at de blir i stand til å oppdage og ta seg av disse barna og ungdommene på en god måte, jfr. Stortingsmelding 15. RVTS Vest skal inviteres til å delta i arbeidet med oppfølgingsteam(ene).

Målområde: A og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for barnehage og skole

I samarbeid med: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I løpet av: 2015

15. Kartleggingsverktøy

Mange helsearbeidere er i kontakt med personer som utsettes for vold i nære relasjoner uten at dette avdekkes. Behov for utprøving av verktøy i deler av helsetjenestene som bidrar til at det blir stilt rutinemessige spørsmål om vold i nære relasjoner skal derfor utredes. Enkeltstående undersøkelser tyder på at screening i seg selv og mer omfattende oppfølgingstiltak kan ha positive effekter med hensyn til å begrense nye voldstilfeller. (Stortingsmelding 15, side 82).

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: 2015

16. Veiledere

Det skal utarbeides veiledere for kommunens virksomheter sitt arbeid med vold i nære relasjoner. Kommunens ansatte skal ha tilgang på et arbeidsverktøy som inneholder formelle bestemmelser, rutiner og oppdatert informasjon om hvilke tjenester og tiltak i både offentlig og privat regi som er tilgjengelig for kommunens innbyggere.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing (*koordinerer*)
Byrådsavdeling for helse og omsorg
Byrådsavdeling for barnehage og skole

I samarbeid med: Byrådsleders avdeling v/Informasjonsavdeling

I løpet av: 2015

4.1.4 Tiltak 17-19: Koordinering og samarbeid

Folkehelseloven stiller krav til at kommunene skal holde oversikt over sine folkehelseutfordringer.

I regjeringens handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017) vises det til at omfanget av vold i nære relasjoner er vanskelig å fastslå fordi definisjonen og forståelsen av vold i nære relasjoner endrer seg over tid, og fordi mørketallene er store. Basert på omfangsundersøkelser gjennomført de siste årene anslås det i handlingsplanen at mellom 75 000 og 150 000 personer årlig utsettes for vold i nære relasjoner i Norge.

Det anslagsvise omfangstallet på nasjonalt nivå tilsvarer mellom 1,5 og 3 prosent av folkemengden. Anvendes de samme prosentene på kommunens innbyggertall blir anslaget at mellom 4 000 og 8 000 personer utsettes årlig for vold i nære relasjoner i Bergen.

Det er mange offentlige og private aktører i dag som er i kontakt med mennesker som har vært eller er berørt av vold i nære relasjoner. Fra kommunens virksomheter rapporteres det i dag om vold i nære relasjoner fra Legevakten og Krisesentret. I tillegg kan det hentes informasjon fra barnevernet over antall saker tilmeldt tjenesten som har omhandlet vold og mishandling. Andre tilgjengelige kilder i dag er politiets straffesakssystem og Statens barnehus.

Ut i fra den statistikken som er tilgjengelig i dag ser vi et stort gap mellom rapporterte tall og anslag personer som årlig utsettes for vold i nære relasjoner. Det vises for øvrig til at det i voldsmålingen fra 2012 ble registrert langt færre saker i Helseregion Vest enn forventet ut fra befolkningsgrunnlaget, og at regionen derved skilte seg ut i forhold til de andre helseregionene.

For i større grad å kunne målrettet den videre innsatsen i forhold til dimensjonering og differensiering av tiltaksapparatet, er det behov for en mer samordnet oversikt over omfang og

former for vold i nære relasjoner.

Bergen kommune har inngått en forpliktende samarbeidsavtale om deltakelse i Politirådet. Politirådet er et formalisert samarbeid mellom politiet og kommunen som skal bidra til kriminalitetsforebygging og trygghet i lokalsamfunnet.

Samordningsmodell for Lokale, forebyggende Tiltak mot rus og kriminalitet (SLT) skal sikre at ressursene som allerede finnes hos kommunen og politiet blir mer samkjørt og målrettet. Kommunen har en stilling som SLT-koordinator i Etat for barn og familie. SLT-koordinator deltar i Politirådet.

17. Sentral arbeidsgruppe

Det nedsettes en sentral arbeidsgruppe som får i oppgave å utforme og koordinere de konkrete oppdragene som følger av handlingsplanens tiltak. Gjennomføring av handlingsplanens tiltak vil involvere flere av kommunens etater, fagavdelinger og resultatenheter. De ulike oppdragene må ses på tvers av kommunens sektorer og etater.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg (*koordinerer*)
Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I samarbeid med: Byrådsleders avdeling v/Informasjonsavdelingen

I løpet av: Hele planperioden

18. Samarbeid

God samhandling på tvers av tradisjonelle etatsgrenser og forvaltningsnivåer er nødvendig for å kunne planlegge et tilstrekkelig differensiert og helhetlig tjenestetilbud. I statlig sektor vil blant annet familieverntjenesten, spesialisthelsetjenesten, RVTS Vest, og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI) være sentrale samarbeidspartnere. Både kompetansebygging og utvikling av helhetlige og sammenhengende tjenester er aktuelle tema for inngåelse av et mer forpliktende samarbeid. Kommunens behov for et mere forpliktende samarbeid med sentrale samarbeidsinstanser på dette området skal derfor gjennomgås og vurderes.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsavdeling for helse og omsorg

I samarbeid med: Byrådsavdeling for barnehage og skole
Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing

I løpet av: Hele planperioden

19. Politiråd

Politirådet skal være kjent med kommunens handlingsplan mot vold i nære relasjoner. Handlingsplanen skal være med å danne grunnlag ved politirådets drøftinger om tiltak mot vold i nære relasjoner i løpet av planperioden.

Målområde: A, B og C

Ansvarlig: Byrådsleders avdeling

I samarbeid med: Byrådsavdeling for helse og omsorg ved SLT koordinator

I løpet av: Hele planperioden

4.2 Økonomiske konsekvenser av handlingsplanenes tiltak

Byrådet fremmer i denne handlingsplanen tiltak som først og fremst skal bidra til å heve kvaliteten innen eksisterende strukturer og tjenesteapparat. Det foreslås derfor ingen tiltak som innebærer etablering av nye stillinger eller tjenester. Det må likevel påregnes noen merutgifter og da særlig til gjennomføring av prioriterte kompetansetiltak. Det vil også påløpe utgifter i forbindelse med gjennomføring av seminarer/dialogkonferanser og til materiell i forbindelse med de planlagte temaukene om vold. I tabellen under stipuleres utgiftsbehovene for nevnte tiltak. Utgifter til gjennomføring av kompetansetiltak er gitt høyest prioritet.

Tiltak		Stipulert utgiftsbehov			
Nr.	Type	2014	2015	2016	2017
8.	Kompetansetiltak	200 000	600 000	700 000	700 000
4.	Seminar/dialogkonferanser		100 000		100 000
1.	Temauke om vold			100 000	

Totalt stipuleres utgiftsbehovet til 2,5 millioner for gjennomføring av tiltak i planperioden.

5.0 Status for tiltak vedtatt i «Handlingsplan mot vold mot kvinner og barn 2006-2009».

- **Iverksatt:** iverksatt og videreført i ordinær drift eller videreføres i kommende plan.
- **Ikke gjennomført:** tiltaket er ikke påbegynt eller kansellert/omdefinert.

Tiltak på overordnet nivå

- Tiltak 1: Øke organisasjonens samlede kompetanse og handlingskompetanse.
- Iverksatt
- Tiltak 2: Utrede og iverksette behandlingstilbud til voldsutsatte.
- Iverksatt
- Tiltak 3: Etablere samhandlingsfora mellom politisk og administrativ ledelse og innvandrersamfunnsorganisasjoner.
- Iverksatt
- Tiltak 4: Bygge opp kompetanse i risiko- og sikkerhetsplanlegging.
- Iverksatt
- Tiltak 5: Etablere ressursgrupper for alle områdene planen omhandler.
- Ikke gjennomført
- Tiltak 6: Bekjentgjøre kommunens tilbud til voldsutsatte.
- Iverksatt

Vold mot kvinner

- Tiltak 7: Øke sosialtjenestenes kompetanse slik at denne kan være kvinnens hovedkontakt og koordinerende instans.
- Iverksatt
- Tiltak 8: Innarbeide vold som tema i svangerskapsomsorgen.
- Iverksatt

Vold mot barn

- Tiltak 9: Avsette egen stilling som familievoldskoordinator ved Barnevernvakten.
- Iverksatt
- Tiltak 10: Etablere samarbeidsfora, rutiner og prosedyrer mellom Krisesenteret, familievernkontorene og kommunens barneverntjeneste.

- Iverksatt

Vold mot eldre, funksjons- og utviklingshemmede

Tiltak 11: Øke kompetansen i kommunens hjemmetjeneste mfl.

- Iverksatt

Tiltak 12: Sikre at gruppene gis det samme tilbudet om hjelp som befolkningen ellers, blant annet med system for ressursgrupper.

- Iverksatt

Kjønnslemlestelse

Tiltak 13: Øke kompetansen om, og etablere rutiner som sikrer at avvergelsesplikten blir reell.

- Iverksatt

Tiltak 14: Etablere rutiner mellom skole og forebyggende helsevern.

- Iverksatt

Tiltak 15: Utarbeide veileder i tilknytning til introduksjonsprogrammet for flyktninger.

- Iverksatt

Tvangsekteskap

Tiltak 16: Ruste opp ungdomshelsetjenesten i 2 bydeler med særlig kompetanse på området.

- Iverksatt

Tiltak 17: Utarbeide rutiner mellom ungdomshelsetjenesten og sosial- og barneverntjenesten.

- Iverksatt

Samarbeid med frivillige organisasjoner:

Tiltak 18: Opprettholde økonomiske tilskudd

- Iverksatt

Tiltak 19: Tettere samarbeid i form av felles fagdager og kompetanseutvikling

- Iverksatt

Tiltak 20: Utforme felles informasjonsfolder om støtte og hjelpetiltak.

- Ikke gjennomført

Kildehenvisning:

1. Hellevik, Per og Hjemdal, Ole Kristian. 2012. «En uke med vold 2012». Justisdepartementets voldsmåling 2012. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S.
2. Hofman, Sanne. 2011. «Etniske minoritetsbarn som opplever vold i familien – utfordringer og muligheter». Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S.
3. Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnglemløstelse og alvorlig begrensninger av unges frihet (2013-2016). Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
4. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner (2014-2017). «Et liv uten vold». Justis- og beredskapsdepartementet 2013.
5. Jonassen, Wenche og Sandmoe, Astrid. 2012. «Overgrep mot eldre i Norge – erfaringer og løsningsstrategier». Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S.
6. Olsvik, Vigdis Mathisen. 2010. «Overgrep mot kvinner med nedsatt funksjonsevne – kunnskapsoversikt». Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S.
7. NOU 2012:5. «Bedre beskyttelse av barn utvikling». Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
8. NOU 2012:15. «Politikk for likestilling». Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
9. NOU 2010:3. «Drap i Norge i perioden 2004-2009». Helse- og omsorgsdepartementet.
10. Stortingsmelding nr. 25 (2005-2006). «Mestring, muligheter og mening. Fremtidens omsorgsutfordringer». Helse- og omsorgsdepartementet.
11. Stortingsmelding nr. 15 (2012-2013). «Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner». Justis- og beredskapsdepartementet.
12. Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017) «Barndommen kommer ikke i reprise». Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2013